

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У розвитку сучасної України, її інтеграції у світові процеси особливого значення набуває проблема підготовки філологів – фахівців з іноземних мов, здатних виробляти власні погляди на суспільну реальність і відповідні підходи до вирішення професійних завдань. Формування такої позиції зумовлено наявністю в студентів-філологів критичного мислення, на засадах якого навчання іноземних мов, зокрема англійської, є запорукою професійного становлення особистості в мінливих умовах суспільної і професійної взаємодії.

Проблемі формування критичного мислення присвячені наукові доробки багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Досліджено роль критичного мислення в розвивальному навчанні (С. В. Омеляненко); сутність критичного мислення і його структуру (М. Ліпман); особливості формування критичного мислення в учнів (О. В. Белкіна-Ковальчук, М. Ю. Красовицький); педагогічні умови розвитку критичного мислення педагога (В. А. Кушнір). У сфері навчання іноземних мов, зокрема англійської, розроблено технологію використання критичного мислення на уроках англійської мови (О. Б. Тарасова); формування іншомовної комунікативної компетенції студентів-філологів у процесі розвитку критичного мислення (О. І. Федотовська); формування навичок і вмінь пізнавальної діяльності, розвиток операцій критичного мислення (М. Weinstein). Досліджено розвиток критичного мислення в студентів засобами інформаційних технологій (Т. І. Хачумян) і в рамках медіаосвітнього простору (О. В. Мурюкіна, І. В. Челишева).

Науковці (О. Б. Тарасова, О. І. Федотовська, Т. І. Хачумян) підкреслюють важливість розвитку критичного мислення в процесі навчання англійської мови, формування іншомовної компетенції, наголошують, що формування критичного мислення сприяє виробленню навичок і вмінь суспільної взаємодії, налагодженню співпраці між суб'єктами процесу навчання.

Водночас, у теорії і практиці підготовки майбутніх викладачів іноземної мови відсутня науково обґрунтована система спеціальних завдань, що спрямована на формування їх критичного мислення як фактора підготовки до іншомовної комунікації і ведення аргументованої дискусії. Важливість її розробки зумовили вибір теми дослідження «Система творчих завдань з англійської мови як засіб формування критичного мислення майбутніх філологів».

Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження здійснено в межах наукової теми кафедри педагогіки вищої школи й освітнього менеджменту «Педагогічна діагностика рівня навчальних досягнень студентів у ВНЗ» (№ 0106U004023), що входить до плану науково-дослідної роботи Черкаського національного

університету імені Богдана Хмельницького. Тема дисертації затверджена вченою радою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол від 24.10.2006 р. № 3) й узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол від 25.09.2007 р. № 7).

Мета дослідження – обґрунтувати педагогічні умови формування критичного мислення майбутніх філологів засобами системи творчих завдань з англійської мови та апробувати їх ефективність.

Завдання дослідження:

1. Схарактеризувати стан проблеми формування критичного мислення майбутніх філологів у теорії і практиці професійної підготовки у вищих навчальних закладах.

2. Визначити показники, механізми критичного мислення, педагогічні, психолінгвістичні й методичні передумови його формування в студентів-філологів.

3. Схарактеризувати зміст і принципи побудови системи творчих завдань з англійської мови, спрямованих на формування критичного мислення майбутніх філологів та експериментально перевірити її ефективність.

4. Розробити методичні рекомендації з формування критичного мислення майбутніх філологів засобами системи творчих завдань з англійської мови.

Об'єкт дослідження – процес формування критичного мислення майбутніх філологів.

Предмет дослідження – система творчих завдань для формування критичного мислення майбутніх філологів, що вивчають англійську мову.

Методи дослідження. З метою окреслення теоретичних і методичних засад формування критичного мислення майбутніх філологів, визначення педагогічних умов і побудови моделі їх реалізації використано комплекс теоретичних методів: аналіз, узагальнення, систематизація психолого-педагогічних, лінгвістичних, методичних джерел з теми дослідження. Для виявлення рівня сформованості критичного мислення майбутніх філологів і визначення домінуючих мотивів навчальної діяльності застосовано емпіричні методи анкетування й тестування. Для перевірки ефективності розробленої моделі формування критичного мислення і відповідної системи творчих завдань з англійської мови використано метод педагогічного експерименту. Для якісного і кількісного аналізу даних експерименту застосовано методи статистичної обробки результатів.

База дослідження. Експериментальне дослідження проведено на базі навчально-наукового інституту іноземних мов Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького і факультету іноземних мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володи-

мира Винниченка. В основному формуальному етапі експерименту взяло участь 239 студентів третього і четвертого курсів.

Наукова новизна дослідження: *уперше визначено й обґрунтовано педагогічні умови формування критичного мислення студентів-філологів, що реалізуються через систему спеціальних творчих завдань з англійської мови (мотивування до пошуку інформації у сфері майбутньої професійної діяльності; стимулювання усвідомлення власної позиції в розумінні предмета; створення ситуації для обговорення й відтворення інформації в мовленнєвій діяльності) та створено модель їх реалізації; схарактеризовано сутність поняття «критичне мислення філолога» як процесу спеціальної когнітивної обробки інформації суб'єктом пізнання, що базується на різнобічному аналізі, порівнянні й зіставленні різних поглядів на сутність предмета, що пізнається і відображається в змісті сформульованих суджень про цей предмет; розкрито механізми критичного мислення особистості (аналітичного опрацювання інформації, порівняльного оцінювання, адитивності); визначено критерії оцінювання рівнів сформованості критичного мислення майбутніх філологів (діяльнісний, змістовий, ціннісно-рефлексійний) з відповідними показниками (навички й уміння пошуку інформації, її обробки й інтерпретації, формулювання тверджень і побудови висловлювання для ведення аргументації; пізнавальна і комунікативна активність, здатність до рефлексії та сформованість системи цінностей особистості); схарактеризовано високий, достатній, середній і низький рівні сформованості критичного мислення студентів-філологів; уточнено сутність поняття «критичне мислення»; окреслено основні вимоги і принципи складання системи творчих завдань з англійської мови для формування в студентів критичного мислення. Подальшого розвитку набула методика навчання іноземної мови майбутніх філологів.*

Практичне значення отриманих результатів: розроблено методику формування критичного мислення студентів, майбутніх філологів, і рекомендації щодо її реалізації; систему творчих завдань для формування критичного мислення майбутніх філологів з методикою їх поетапного опрацювання (теоретична підтримка, практичний етап розвитку критичного мислення, рефлексія, зворотна аферентація). Результати дослідження можуть бути використані в навчальних курсах «Практика англійської мови», «Методика вивчення іноземних мов» у процесі організації самостійної аудиторної та позааудиторної роботи студентів, а також у розробці навчальних посібників для студентів інститутів і факультетів іноземних мов, у системі післядипломної освіти й підвищення кваліфікації вчителів англійської мови.

Результати дослідження впроваджено в навчальний процес інституту філології Бердянського державного педагогічного університету (акт про

впровадження від 06.06.09 № 267/09), факультету романо-германської філології Волинського національного університету імені Лесі Українки (акт про впровадження від 20.11.09 № 3/3989), факультету іноземних мов Ізмаїльського державного гуманітарного університету (акт про впровадження від 06.04.09 № 1-7/276), факультету іноземних мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (акт про впровадження від 08.04.09 № 81-34/09), інституту філології та суспільствознавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (акт про впровадження від 25.11.09 № 1541/01), навчально-наукового інституту іноземних мов Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (акт про впровадження від 06.04.09 № 168/03).

Достовірність результатів дослідження забезпечена теоретичним обґрунтуванням вихідних положень; застосуванням комплексу методів дослідження, адекватних об'єктові, предмету, меті й завданням; кількісним і якісним аналізом отриманих результатів; репрезентативністю та статистичною значущістю емпіричних даних; зіставленням результатів експериментальної роботи з результатами масової практики іншомовної підготовки студентів-філологів у вищих навчальних закладах.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження обговорено на міжнародному конгресі IV Слов'янські педагогічні читання «Розвиток особистості в полікультурному освітньому просторі» (Черкаси, 2005 р.); Міжнародних науково-практичних конференціях «Викладач і студент: суб'єкт-суб'єктні відносини» (Черкаси, 2008 р.); «Наука и её роль в современном мире» (Караганда, Казахстан, 2009 р.); «Вища школа України: удосконалення якості підготовки фахівців» (Черкаси, 2009 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Викладач і студент: проблеми ефективної співпраці» (Черкаси, 2006 р.); на засіданнях методичних семінарів кафедри педагогіки вищої школи й освітнього менеджменту, кафедри англійської філології Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Публікації. Результати дослідження висвітлено в 16 наукових працях, з яких 12 статей – у фахових виданнях, затверджених ВАКом України, 3 тез доповідей на наукових конференціях та 1 методичний посібник.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і 7 додатків. Повний обсяг роботи становить 180 сторінок. У дисертації вміщено 7 таблиць та 6 рисунків, що охоплюють 1 сторінку основного тексту. У списку використаних джерел містить 363 найменування, з яких 45 – іноземними мовами, й охоплює 35 сторінок. Додатки викладено на 34-х сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, методи; розкрито наукову новизну й практичне значення дисертації; відображено відомості про апробацію й упровадження одержаних результатів; наведено дані про загальну кількість публікацій і структуру роботи.

У **першому розділі** «Теоретичні передумови формування критичного мислення майбутніх філологів» проаналізовано стан досліджуваної проблеми в науковій літературі; розглянуто різні підходи до розуміння критичного мислення, визначено сутність його прояву у філологів, які вивчають іноземну мову як фазову дисципліну; схарактеризовано структуру і розкрито механізми критичного мислення; висвітлено педагогічні умови формування критичного мислення майбутніх філологів.

Аналіз поняття «критичне мислення» засвідчив наявність розмаїття підходів до його тлумачення. За основу в дослідженні прийнято трактування, запропоноване М. Ліпманом, за яким критичне мислення – це майстерне й відповідальне мислення, що постійно самовдосконалюється. Цей різновид мислення пов'язаний з рефлексією і чутливий до контексту; вимагає від особистості доцільного застосування певних критеріїв для вироблення суджень як кінцевого результату й особливої форми когнітивного відображення дійсності.

Ми трактуємо критичне мислення як різновид загального процесу мислення, особливість якого зумовлюється способом обробки й узагальнення інформації, що відбивається в змісті суб'єктивного знання про предмет. Критичне мислення являє собою процес спеціальної когнітивної обробки інформації суб'єктом пізнання, що базується на різнобічному аналізі, порівнянні та зіставленні різних поглядів на сутність предмета, що пізнається і відображається в змісті сформульованих суджень про цей предмет.

У роботі майбутніх фахівців-філологів критичне мислення проявляється в навичках опрацювання інформації іноземною мовою, формуванні цією мовою власних суджень стосовно предмета пізнання на засадах розуміння різноманіття поглядів на його сутність та їх цінності в контексті аксіологічної системи культури власного суспільства.

Критичне мислення відрізняє від інших типів аналітичність і конвергентність, гнучкість і рефлексивність, об'єктивність і лінійність. Важливими є діалогічність критичного мислення і його ефективність у спільноті допитливих, яка уможливорює розуміння студентами різних перспектив розв'язання конкретних пізнавальних завдань, висловлення своїх поглядів іншим, їх аргументоване і різнобічне обговорення в колі учасників.

Узагальнення даних наукових джерел дозволяє у свідомості особистості виокремити особливу структуру – адитивний фільтр. Цей фільтр сприяє процесу критичного осмислення дійсності, вироблення й

структурування простору знань людини, систематизації й збагачення досвіду пізнання. Він складається з механізму аналітичного опрацювання інформації, її порівняльного оцінювання й власне адитивності.

Механізм аналітичного опрацювання інформації є внутрішнім когнітивним процесом обробки вхідної інформації на основі наявних оперативних даних. Він складається зі слотів оперування, які заповнюються вхідною інформацією і в яких вона проходить обробку за допомогою операцій абстрактно-логічного мислення, систематизацію й групування за домінуючими ознаками. В означеному механізмі встановлюються логічні зв'язки між різними частинами повідомлення тощо.

Механізм порівняльного оцінювання є досвідно-орієнтованим, когнітивним, процесом визначення відповідності й істинності вхідної інформації власним поглядам особистості як основи для побудови її майбутніх тверджень. Завдяки йому відбувається критичне оцінювання інформації.

Адитивний механізм – це кінцевий етап процесу обробки інформації, що ґрунтується на попередньому соціальному й знаньовому досвіді особистості й охоплює вміння критичного аналізу як нестандартного, диференційованого підходу до осмислення інформативних потоків. Цей механізм забезпечує диференціацію інформації на актуальну, що необхідна для аргументації, і надлишкову, що має зберігатися в системі знань.

Формування критичного мислення студентів-філологів, які вивчають іноземну (англійську) мову як фахову, забезпечують педагогічні умови, до яких віднесено: мотивування до пошуку інформації у сфері майбутньої професійної діяльності; стимулювання усвідомлення власної позиції в розумінні предмета; створення ситуації для обговорення й відтворення інформації в мовленнєвій діяльності.

У процесі формування критичного мислення майбутніх філологів необхідно дотримуватися принципів коректності, професійної спрямованості і насиченості навчальної інформації. Така інформація має містити фрагменти, що спонукають до її осмислення під різними кутами зору, порівняння й аналізу фактів з огляду на їх аргументованість і доказовість. Водночас, вона має бути позбавлена змістових або логічних невідповідностей.

У **другому розділі** «Методика формування критичного мислення майбутніх філологів засобами творчих завдань з англійської мови» описано основні вимоги і систему творчих завдань з англійської мови, спрямованих на формування в майбутніх філологів критичного мислення; подано експериментальну модель формування критичного мислення студентів-філологів на засадах реалізації визначених педагогічних умов.

У процесі навчання студентів-філологів формування критичного мислення зумовлюється використанням системи спеціально складених зав-

дань. Згідно з рекомендаціями науковців (О. І. Вовк, Р. П. Мільруд, Н. К. Складенко, Л. П. Смелякова) за своїм змістом ця система завдань має бути творчого характеру і відповідати вимогам комунікативної та ситуативної спрямованості, проблемності, автентичності, контекстуальної обумовленості, змістовності. Завдання повинні стимулювати пізнавальну самостійність і мовленнєво-розумову активність студентів, сприяти розширенню їх фонових знань та комунікативної компетенції.

Означена система складається із чотирьох блоків. Зміст і спрямованість завдань кожного блоку було дібрано відповідно до стадій формування критичного мислення студентів (евокації, удосконалення навичок критичного осмислення інформації, рефлексії, контролю якості сформованості навичок критичного осмислення інформації) у межах навчального курсу «Практика англійської мови», що за навчальним планом підготовки студентів-філологів викладається впродовж першого-четвертого курсів.

Перший блок завдань, що відповідає стадії евокації, мав на меті формування в студентів первинних, загальних уявлень про тему, що вивчається, та предмет обговорення. Ознайомлення з новою інформацією, мовним матеріалом, автоматизація дій з новим мовним матеріалом відбувалося під час виконання студентами умовно-комунікативних, рецептивно-репродуктивних і продуктивних вправ. При цьому перед ними ставилися такі види завдань: лінгвістично-пошукові, комунікативно-орієнтовані, пізнавально-дослідні тощо.

Наведемо приклади завдань цього блоку. Вправа: умовно-комунікативна, рецептивно-репродуктивна. Завдання: лінгвістично-пошукове. Мета завдання: сформувані в студентів навички пошуку інформації та мовних одиниць, необхідних для обговорення теми.

Task 1. *Analyze some internet articles that deal with the problem of globalization and its effect on national economy and culture. Single out new words and phrases on the topic in question.*

Вправа: умовно-комунікативна, продуктивна. Завдання: творче, пізнавально-пошукове. Мета: сформувані в студентів уміння мовленнєвого оформлення власних суджень з предмета обговорення й англійського мовлення під час підготовки повідомлень за темою обговорення.

Task 2. *This year the World Congress on Earth Pollution Problems and Reduction of Emissions will be held in Copenhagen. The conveners of the Congress addressed young scientists all over the world to send a short essay with their ideas on solving these burning problems. Come up with the essay using the appropriate materials and data.*

До другого блоку віднесено завдання, які відповідали стадії вдосконалення навичок критичного осмислення інформації та метою яких було автоматизувати навички оперування новим матеріалом з теми,

сформувати вміння його критичного аналізу, ведення дискусій, обговорення первинних тверджень студентів, установлення зв'язків з попереднім вивченим матеріалом. Формування означених навичок і вмінь відбувалось у процесі виконання студентами умовно-комунікативних, комунікативних, рецептивно-продуктивних, продуктивних вправ. Під час їх виконання перед студентами ставилися такі завдання, як-от: аналітично-оцінювальні, креативно-дослідні, пізнавально-пошукові, культурологічні.

Наведемо приклад таких завдань. Вправа: умовно-комунікативна, рецептивно-продуктивна. Завдання: аналітично-оцінювальне. Мета завдання: сформувати в студентів аналітичні навички обробляти культурологічну інформацію та вміння до мовленнєвого оформлення тверджень з теми обговорення.

Task 3. Is this just a myth or truth? Analyze the statements given below and give a reasonable answer. Discuss the issue of cultural myths and their effect on people's conduct and the society's worldview: 1) English businessmen carry umbrellas and wear a bowler hat; 2) Italians eat pasta every day; 3) Japanese tourists take photos all the time; 4) It never rains in Egypt; 5) It is often foggy in London; 6) People in Brazil love dancing; 7) Scotsmen normally wear kilts.

Третій блок завдань покликаний допомогти студентам у виробленні заключних тверджень, що відповідає стадії рефлексії. Метою завдань цього блоку було стимулювання студентів до апробації власних попередніх тверджень на предмет їх істинності в особистісній системі поглядів; сформувати вміння опановувати мовний і мовленнєвий матеріал з теми за відповідними ознаками ситуації й уміння формулювати заключні твердження, які випливають зі світогляду особистості та її переконань. У процесі оволодіння цими вміннями студенти виконували комунікативні, рецептивно-продуктивні, продуктивні вправи і завдання рефлексивно-оцінювального, креативно-пошукового характеру.

Подаємо приклад завдання цього блоку. Вправа: комунікативна, рецептивно-продуктивна. Завдання: рефлексивно-оцінювальне. Мета завдання: удосконалити в студентів уміння як самостійної роботи з матеріалом у межах теми, так і самоконтролю та рефлексії суджень з метою вироблення власних тверджень.

Task 4. You have made a great number of discussions on solving the topical problem of Earth pollution and its stoppage. Considering the Resolution of the World Congress on Earth Pollution Problems and Reduction of Emissions held in Copenhagen, come up with your final thesis on the issue. Be sure to use the materials of the Congress, its bulletin and Resolution.

Четвертий блок представлений завданнями, що відповідають стадії контролю якості сформованості навичок критичного осмислення інформації. Основною метою цих завдань було виявлення рівня оволодіння студентами матеріалом теми, сформованості вміння вести

аргументовану дискусію, використовуючи вивчений мовний матеріал. Завдання цієї групи застосовувалися на етапах поточного і рубіжного контроль та уможлилювали подальше просування в навчанні, виявляючи рівень сформованості навичок критичного мислення, глибину засвоєння певного матеріалу.

Отже, запропонована система творчих завдань з англійської мови в процесі підготовки студентів-філологів виконує низку функцій: навчальну, мотиваційно-спонукальну, орієнтувальну, розвивальну, виховну й освітню. Вона передбачає зміну позиції студентів як суб'єктів власного розвитку і навчально-виховної взаємодії та сприяє навчанню їх загальних прийомів розумової діяльності на мовному матеріалі, зокрема пошуку закономірностей за аналогією, ієрархічної залежності між об'єктами й поняттями, знаходження загального й виокремлення часткового, побудови логічних висновків тощо.

Реалізацію окресленої системи творчих завдань з англійської мови було здійснено за розробленою нами моделлю, до якої ввійшло три цикли.

На першому циклі завдання мали на меті ознайомити студентів з новим мовними і мовленнєвим матеріалом, перевірити його розуміння й навчити використовувати його в мовленні під час продукування первинних тверджень з теми обговорення. Початок циклу передбачав використання підготовчих завдань, що презентують новий навчальний матеріал і дозволяють студентам опрацьовувати його в мовленні. Надалі було використано творчі завдання, що сприяють розвитку навичок і вмій мовленнєвої діяльності і відповідних здібностей у майбутніх філологів, а саме: конвергентних, дивергентних (креативних), научуваності й пізнавальних стилів (за М. Холодною).

Другий цикл моделі реалізації системи творчих завдань передбачав формування вмій студентів у всіх видах мовленнєвої діяльності. Першою метою цього циклу було навчання майбутніх філологів уживати засвоєний матеріал в усному й писемному мовленні, поєднувати його з раніше вивченим. Цьому сприяли творчі завдання на виявлення основної думки тексту з її наступним розширенням у формі повідомлення, есе, презентації; завдання на створення плану повідомлення, загальної когнітивної мапи тощо.

Наступна мета цього циклу – формування вмій креативного письма і критичного аналізу почутого або прочитаного. Запропоновані нами завдання спрямовані на використання студентами мовного матеріалу в процесі власної продуктивної писемної діяльності для формулювання й аргументування власної точки зору.

Третій цикл моделі базується на завданнях, спрямованих на вдосконалення мовленнєвих умінь, розширення й актуалізації бази знань студентів. Вони передбачають практику в спілкуванні на стадіях рефлексії

й контролю рівня сформованості навичок критичного осмислення інформації.

Кінцевою метою моделі було формування в студентів умінь вести дискусії, опрацьовувати й аналітично оцінювати інформацію, створювати нові знання, формувати погляди і цінності. У кінці циклу було проведено рубіжний контроль, результати якого засвідчили ефективність формування в студентів-філологів критичного мислення в межах відповідної теми. Це дало підстави для завершення третього циклу моделі й переходу до закріплення навичок критичного мислення студентів у межах нової теми.

У **третьому розділі** «Експериментальна перевірка ефективності методики формування критичного мислення майбутніх філологів засобами творчих завдань з англійської мови» описано організацію експериментального етапу дослідження, подано результати апробації системи творчих завдань з англійської мови в умовах педагогічного експерименту та їх аналіз.

Експериментальне дослідження було проведено впродовж 2006-2008 років на третьому і четвертому курсах під час вивчення студентами навчальної дисципліни «Практика англійської мови». Комплектування експериментальних і контрольних груп (далі – ЕГ і КГ відповідно) відбувалося за принципом рівної представленості в цих групах студентів з різним рівнем мовної і мовленнєвої підготовки, мотивації навчальної діяльності і навичок критичного мислення. Для об'єктивності експериментальних даних формування в студентів критичного мислення за запропонованою системою творчих завдань було апробовано в шести експериментальних групах, дві з яких навчалися під нашим безпосереднім керівництвом і дві – за нашою методикою (але із залученням іншого викладача) у Черкаському національному університеті, і дві – у Кіровоградському державному педагогічному університеті. Ефективність методики було перевірено також у роботі зі студентами 3 курсу (3 групи) і 4 курсу (3 групи). Отже, крім основного фактора – критичного мислення, у процесі експерименту було враховано низку варійованих факторів. Вони включали мотивацію студентів до навчальної діяльності; до вивчення англійської мови; обсяг підготовки студентів з англійської мови (3 і 4 курси), різні умови навчання.

Для виявлення у студентів критичного мислення було використано такі критерії: 1) діяльнісний, з показниками: а) пошуку й обробки інформації з різноманітних джерел; б) формулювання тверджень і побудова висловлювання; в) уміння вести аргументацію, доводити власну думку й переконувати; 2) змістовий, з показниками: а) пізнавальна активність; б) мотиваційна готовність; в) комунікативна здатність; 3) ціннісно-рефлексійний, з показниками: а) здатність до рефлексії; б) сформованість системи цін-

ностей; в) обізнаність з особливостями комунікативної взаємодії, культурного діалогу.

Обстеження студентів контрольних і експериментальних груп за означеними критеріями та показниками здійснювалося за допомогою спеціально складених тестів і анкет. Рівні сформованості критичного мислення в студентів визначалися за 25-бальною шкалою.

Під час дослідження було визначено чотири рівні сформованості в студентів-філологів критичного мислення: високий, достатній, середній і низький.

Результати констатувального зрізу засвідчили, що високий рівень сформованості критичного мислення був характерний для 19 % студентів третього курсу і 20 % четвертого курсу. З них 23,3 % студентів припадало на КГ і 16,8 % – на ЕГ. Достатній і середній рівні було виявлено в 63,4 % студентів КГ і в 62,2 % ЕГ. Низький рівень було виявлено в 13,3 % студентів КГ і в 21 % ЕГ.

Після завершення формувального етапу експерименту було проведено прикінцевий зріз з метою визначення рівня сформованості критичного мислення студентів ЕГ і КГ, результати якого подано в таблиці.

Таблиця

Рівні сформованості критичного мислення студентів-філологів до початку і після завершення експерименту (у %)

Рівні сформованості критичного мислення	Група			
	ЕГ		КГ	
	Констатувальний зріз	Прикінцевий зріз	Констатувальний зріз	Прикінцевий зріз
Високий	16,8	36,2	23,3	25
Достатній	26,1	39,5	21,7	26,7
Середній	36,1	19,3	41,7	35,8
Низький	21	5	13,3	12,5

Як свідчать результати прикінцевого зрізу, високого рівня сформованості критичного мислення досягли 36,2% студентів ЕГ; достатнього – 39,5%; середнього – 19,3% і на низькому рівні залишилося 5% студентів. У КГ високого рівня досягли 25% студентів, достатнього – 26,7%, середнього – 35,8%, і на низькому рівні залишилося 12,5% студентів.

Порівняно з даними констатувального зрізу кількість студентів з високим рівнем критичного мислення в ЕГ збільшилася на 19,4%, з достатнім рівнем – на 13,4%. На середньому рівні вона зменшилася на 16,8% і на низькому – на 16%. У КГ ці зміни були менш вираженими. Так, кі-

лькість студентів з високим рівнем критичного мислення в цій групі зросла на 1,7%, на достатньому – на 5%. На середньому вона зменшилася на 5,9% і на низькому – на 0,8%. Отже, результати прикінцевого зрізу засвідчили, що формування критичного мислення в студентів-філологів відбувається більш ефективно за умови використання в навчальному процесі запропонованої нами системи творчих завдань з англійської мови.

Окрім того, результати опитування в кінці експерименту виявили зростання в ЕГ кількості студентів з домінуючими особистісними і професійними мотивами. У студентів КГ домінуючими залишилися соціальні й пізнавальні мотиви. Такі результати вказують на позитивний вплив системи творчих завдань не лише на процес формування критичного мислення, а й умотивованість професійної підготовки, посилення значущості її професійної спрямованості і відбиття її у сфері свідомості й особистісно-професійного становлення майбутніх філологів.

Відтак, результати дослідження підтвердили наукову об'єктивність обраного аспекту, засвідчили розв'язання поставлених завдань і дали підстави для таких **висновків**.

У дисертаційній роботі запропоновано методику формування критичного мислення майбутніх філологів, що базується на системі творчих завдань з англійської мови і реалізації моделі формування критичного мислення в студентів-філологів.

1. Аналіз поняття «критичне мислення» засвідчив наявність розмаїття підходів до його тлумачення. Визначено, що за своєю природою критичне мислення є одним з видів мислення, особливість якого пов'язана зі способами пошуку, обробки й узагальнення інформації. За суттю критичне мислення являє собою процес спеціальної когнітивної обробки інформації суб'єктом пізнання, що базується на різнобічному аналізі, порівнянні та зіставленні різних поглядів на сутність предмета, що пізнається, і відображається в змісті сформульованих суджень про цей предмет. Критичне мислення, що формується в процесі навчання майбутніх філологів, проявляється в їхніх навичках і вміннях опрацювати інформацію іноземною мовою, формувати власні судження стосовно предмета пізнання, беручи до уваги й усвідомлюючи різноманіття поглядів на його сутність та їх цінності в контексті аксіологічної системи культури власного суспільства.

2. У визначенні структури критичного мислення і його показників, було враховано, що це майстерне й відповідальне мислення, що самовдосконалюється й ґрунтується на певних критеріях, чутливе до контексту, кінцевим результатом якого є судження. Основний механізм критичного мислення містить адитивний фільтр як гіпотетичний механізм критичного осмислення дійсності й обробки інформації з її наступним занесенням до системи знань особистості. Адитивний фільтр складається

з трьох основних елементів: механізму аналітичного опрацювання інформації, механізму порівняльного оцінювання та механізму адитивності. Показниками сформованості критичного мислення студентів-філологів виступили: уміння отримувати інформацію з різноманітних джерел; опрацьовувати інформаційні потоки різного рівня; формулювати твердження і будувати висловлювання; аргументувати, доводити власну думку, переконувати, а також сформованість системи знань з особливостями комунікативної взаємодії.

3. У дослідженні визначено педагогічні умови формування критичного мислення, до яких віднесено: мотивування до пошуку інформації у сфері майбутньої професійної діяльності; стимулювання усвідомлення власної позиції в розумінні предмета; створення ситуації для обговорення й відтворення інформації в мовленнєвій діяльності.

4. Для забезпечення процесу формування критичного мислення студентів-філологів під час вивчення ними англійської мови розроблена відповідна система творчих завдань. Вона складається з чотирьох блоків, кожен з яких відповідає певній стадії формування критичного мислення особистості: евокація, удосконалення навичок критичного осмислення інформації, рефлексія і контроль рівня сформованості навичок критичного осмислення інформації. На основі означеної системи завдань було розроблено експериментальну модель формування критичного мислення студентів-філологів, що має три цикли реалізації: підготовчо-мотиваційний, формувально-орієнтувальний і рефлексивний. Кожен цикл моделі спрямований на досягнення конкретних цілей, а кінцевою її метою є формування вмінь вести дискусію для доведення власної думки, переконання інших, вироблення спільних дій і шляхів розв'язання ситуацій.

5. Ефективність запропонованої системи творчих завдань з англійської мови для формування критичного мислення студентів-філологів підтверджено кількісними та якісними позитивними змінами, що відбулися в експериментальних групах. Так, за результатами прикінцевого зрізу кількість студентів ЕГ, що досягли високого рівня сформованості критичного мислення, склала 36,2 % (тоді як на контрольному зрізі ця кількість становила 16,8%); достатній рівень – 39,5 % (на констатувальному зрізі – 26,1%). Середній рівень сформованості критичного мислення студентів-філологів ЕГ знизився до 19,3 % (на констатувальному зрізі – 36,1%), а низький – до 5 % (на констатувальному зрізі – 21%). Натомість, у КГ високого рівня досягли 25 % студентів (на констатувальному зрізі було 23,3% студентів); достатнього рівня – 26,7 % (на констатувальному зрізі – 21,7%); показники середнього рівня знизилися до 35,8 % (на констатувальному зрізі – 41,7%), а низького рівня до 12,5 % (на констатувальному зрізі – 13,3%).

6. За результатами проведеного дослідження розроблено і впроваджено методичні рекомендації з формування критичного мислення майбутніх філологів за допомогою системи творчих завдань з англійської мови, наявність якої стимулює студентів до пошуку, обробки й інтерпретації інформації у сфері майбутньої професійної діяльності, актуалізує усвідомлення ними власної позиції в розумінні предмета обговорення та сприяє її відтворенню в мовленнєвій діяльності майбутніх філологів. Запропоновані методичні рекомендації вказують на процес реалізації педагогічних умов формування критичного мислення студентів-філологів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. Подальшого вивчення потребують механізми критичного мислення та дидактичні засоби їх урахування в навчанні студентів іноземної мови. Перспективним напрямом може стати модифікація розробленої моделі формування критичного мислення майбутніх філологів для студентів інших спеціальностей.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях автора:

1. Береза В. Особливості стимулювання мовленнєво-розумової активності студентів при навчанні практичної граматики англійської мови / В. О. Береза // Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. – Черкаси, 2005. – Вип. 75. – С. 13–18.

2. Береза В. Розвиток критичного мислення студентів-філологів у процесі стимулювання мовленнєво-розумової діяльності / В. О. Береза // Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. – Черкаси, 2006. – Вип. 88. – С. 37–43.

3. Береза В. О. Формування критичного мислення студентів як один з необхідних чинників демократизації українського суспільства / В. О. Береза // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. праць УДПУ ім. П. Тичини. – К. : Міленіум, 2006. – Вип. 17. – С. 36–40.

4. Береза В. О. Критичне мислення : Актуальність і перспективи / В. О. Береза // Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. – Черкаси, 2007. – Вип. 98. – С. 12–17.

5. Береза В. Комунікативна компетенція як основа формування національно свідомої особистості / В. О. Береза // Рідна школа. – 2007. – № 11–12. – С. 13–16.

6. Береза В. Критичність та креативність у процесі формування навичок мовленнєвої діяльності іноземною мовою / В. О. Береза // Наукові записки КДПУ. Серія : Педагогічні науки. – Кіровоград : ТОВ «Імекс-ЛДТ», 2007. – Вип. 74. – С. 21–28.

7. Береза В. Критичне мислення студентів : психолого-педагогічні умови формування / В. О. Береза // Науковий часопис НПУ

ім. М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя : проблеми теорії і практики : зб. наук. праць. – К. : Вид-во НПУ ім. М. Драгоманова, 2007. – Вип. 7. (17). – С. 99–104.

8. Береза В. О. Комунікативна компетенція як основа формування національно свідомої особистості / В. О. Береза // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки : реалії та перспективи : зб. наук. праць. – К. : Вид-во НПУ ім. М. Драгоманова, 2007. – Вип. 7. – С. 16–23.

9. Береза В. Становлення соціальної відповідальності студентів-філологів у процесі формування критичного мислення при вивченні іноземної мови / В. О. Береза // Вісник Національно технічного університету України «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. праць. – К. : ІВЦ «Політехніка», 2008. – № 1 (22). – С. 123–127.

10. Береза В. О. Критичне і креативне мислення у процесі формування навичок спілкування іноземною мовою / В. О. Береза // Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. – Черкаси, 2008. – Вип. 119. – С. 7–12.

11. Береза В. О. Критичне мислення студентів як фактор їх соціальної адаптації і формування соціальної відповідальності / В. О. Береза // Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. – Черкаси, 2008. – Вип. 135. – С. 90–96.

12. Береза В. Формування ціннісних орієнтацій у студентської молоді як одна з важливих умов розвитку критичного мислення / В. О. Береза // Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. – Черкаси, 2009. – Вип. 146. – С. 110–115.

13. Береза В. Чому потрібне формування у студентів критичного мислення / В. О. Береза // Вища школа : удосконалення якості підготовки фахівців : зб. матеріалів Міжнар. наук.-прак. конференції / М-во освіти і науки України, Черкас. нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси : Вид-во ЧНУ, 2009. – С. 90–91.

14. Береза В. А. Некоторые аспекты развития критического мышления студентов в процессе изучения английского языка / В. Береза // Наука и её роль в современном мире : матер. Междун. науч.-практ. конференции. – Караганда, 2009. – С. 373–377.

15. Береза В. О. Особливості розвитку критичного мислення студентів-філологів у процесі стимулювання мовленнєво-розумової діяльності / В. О. Береза // Викладач і студент : проблеми ефективної співпраці : зб. матер. Всеукр. наук.-прак. конференції / М-во освіти і науки України, Черкас. нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси : Вид-во ЧНУ, 2006. – С. 60–62.

16. Береза В. О. Critical Thinking in Practice : Методичні рекомендації з формування критичного мислення засобами творчих завдань у студентів-

філологів – майбутніх викладачів англійської мови / В. О. Береза. – Черкаси : Видавничий відділ ЧНУ, 2009. – 56 с.

АНОТАЦІЯ

Береза В. О. Система творчих завдань з англійської мови як засіб формування критичного мислення майбутніх філологів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (германські мови). – Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, Одеса, 2009.

Дисертацію присвячено проблемі розвитку критичного мислення в студентів-філологів засобами творчих завдань з англійської мови. У дослідженні розкрито сутність поняття «критичне мислення філолога»; уточнено поняття «критичне мислення», визначено й проаналізовано його структуру, механізми, схарактеризовано основні педагогічні умови його формування.

Запропоновано систему творчих завдань з англійської мови, що спрямована на розвиток мовленнєвих умінь у студентів, формування навичок оперування інформацією, її критичного осмислення й вироблення власних тверджень як основи для побудови системи ціннісних орієнтацій у майбутніх філологів. Експериментально доведено ефективність розробленої системи творчих завдань з англійської мови і моделі формування критичного мислення в майбутніх філологів.

Ключові слова: критичне мислення філолога, система творчих завдань, англійська мова, модель формування критичного мислення, майбутні філологи.

АННОТАЦИЯ

Береза В. А. Система творческих заданий по английскому языку как средство формирования критического мышления будущих филологов. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (германские языки). – Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского, Одесса, 2009.

Диссертация посвящена актуальной проблеме формирования критического мышления студентов-филологов с помощью системы творческих заданий по английскому языку.

В работе раскрыта суть понятий «критическое мышление» и «критическое мышление филолога», определена его структура, исследованы механизмы критического мышления. В сознании личности выделен адитивный фильтр как гипотетическая структура, которая способствует процессу

критического осмысления действительности, структурированию пространства знаний человека, систематизации и обогащению его опыта познания. Фильтр состоит из трёх механизмов: механизма аналитической обработки информации, её сравнительного оценивания и собственно механизм аддитивности.

В диссертации критическое мышление определяется нами как разновидность общего процесса мышления, особенность которого определяется способом обработки и обобщения информации. Это отображается в содержании субъективного знания о предмете. Критическое мышление представляет собой процесс специальной когнитивной обработки информации субъектом познания, что основывается на всестороннем анализе, сравнении и сопоставлении разных взглядов на сущность предмета познания, который отображается в содержании суждений о предмете.

В исследовании дана характеристика основным педагогическим условиям формирования критического мышления у студентов-филологов, которые изучают английский язык как специальность, к числу которых отнесено наличие системы специальных творческих заданий. Такие задания мотивируют студентов к поиску информации в сфере профессиональной деятельности, стимулируют осмысление собственной позиции в рамках понимания предмета обсуждения с последующим её воспроизведением в речевой деятельности.

В результате исследования определены доминантные принципы организации процесса обучения английскому языку на основании положений коммуниктивно-когнитивного подхода и раскрыто влияние уровня критического мышления на социальную адаптацию студентов, формирования чувства социальной ответственности.

Для определения уровня развития критического мышления у студентов-филологов были использованы следующие критерии: деятельностный (умение искать и обрабатывать информацию с разных источников, формулировать утверждения и выстраивать высказывания, умение вести аргументацию, доказывать своё мнение и переубеждать), смысловой (познавательная активность, мотивационная готовность, коммуникативная способность) и ценностно-рефлексивный (способность к рефлексии, развитая система ценностей, осведомлённость с особенностями коммуникативного взаимодействия и культурного диалога).

Сформулированы и теоретически обоснованы требования к творческим заданиям по английскому языку для формирования критического мышления у будущих филологов. По своей сути такие задания должны соответствовать требованиям коммуникативной и ситуативной направленности, проблемности, аутентичности, контекстуальной обусловленности, содержательности (новизна и информативность заданий).

Разработанная система творческих заданий по английскому языку направлена на развитие речевых умений у студентов, формирование навыков оперирования информацией, её критического осмысления и выработки собственных утверждений как основы формирования системы ценностных ориентаций у студентов-филологов в процессе их профессионального и социального становления.

По своей структуре предложенная система состоит из четырёх блоков. Содержание и направленность заданий каждого блока подбирались в соответствии со стадиями формирования критического мышления студентов (стадия эвокации, усвоения, совершенствования навыков критического осмысления информации, рефлексии и контроля качества развитости навыков критического осмысления информации).

Реализация описанной системы творческих упражнений по английскому языку осуществлялась согласно разработанной модели, которая состояла из трёх циклов. Каждый цикл модели был направлен на развитие определённых навыков и умений у студентов и конечной целью было формирование у будущих филологов умения дискутировать, обрабатывать и аналитически оценивать информацию, создавать новые знания, формировать собственные взгляды на предмет познания.

Экспериментально доказана эффективность разработанной системы творческих заданий по английскому языку и модели развития критического мышления у студентов, а также необходимость учёта в учебном процессе основных педагогических условий формирования критического мышления у будущих филологов.

Созданы и внедрены в учебный процесс вузов методические рекомендации по развитию критического мышления будущих филологов на основании системы творческих заданий по английскому языку.

Ключевые слова: критическое мышление филолога, система творческих заданий, английский язык, модель формирования критического мышления, будущие филологи.

ANNOTATION

Bereza V. O. The System of Creative Tasks in English as a Means of Critical Thinking Formation in Future Philologists. – Manuscript.

The Thesis for a Candidate Degree in Pedagogical Studies, Speciality 13.00.02 – Theory and Methodology of Teaching (Germanic Languages). – South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Odesa, 2009.

This research focuses on a burning problem of developing a system of creative tasks in English for critical thinking forming in students-philologists. Based on the study and analysis of the notion “Critical Thinking”, its essence and mechanisms have been theoretically substantiated and a notion of “Critical

thinking of a Philologist” has been developed. One has carried out and characterized psychological and pedagogical conditions for critical thinking development in students-philologists via creative tasks in English.

The system of creative tasks in English has been elaborated. It is directed on formation of communicative skills in future philologists, on the development of practical skills of information handling, its critical analysis, and on the structuring of their own suggestions and statements as a basis for creating the system of value orientations of students in the process of their social developing and interaction.

The effectiveness of the proposed system of creative tasks in English and of the critical thinking formation technique has been experimentally verified. Methodological recommendations for developing of future philologist’ critical thinking via applying the system of creative tasks in English have been elaborated.

Key words: critical thinking of a philologist, system of creative tasks, the English language, critical thinking formation technique, future philologists.

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО

БЕРЕЗА ВАДИМ ОЛЕКСІЙОВИЧ

УДК 378.147:811.111

**СИСТЕМА ТВОРЧИХ ЗАВДАНЬ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ
ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ
МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ**

13.00.02 – теорія та методика навчання (германські мови)

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Одеса –

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
КУЗЬМІНСЬКИЙ Анатолій Іванович,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького, ректор.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
БІГИЧ Оксана Борисівна,
Київський національний
лінгвістичний університет,
професор кафедри методики
викладання іноземних мов;

кандидат педагогічних наук, доцент
**КРАСНОПОЛЬСЬКИЙ
Володимир Едуардович**,
Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля,
завідувач кафедри іноземних мов.

Захист дисертації відбудеться «15» січня 2010 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.053.04 Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Ніщинського, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий «__» грудня 2009 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. А. Копусь